

Małgorzata Rutkowska-Podolowska*

Politechnika Wrocławska

Łukasz Popławski**

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu

EKONOMIA SPOŁECZNA NA TLE PROBLEMÓW ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

STRESZCZENIE

W pracy przedstawiono aspekty ekonomii społecznej w świetle zrównoważonego rozwoju. Podkreślono, że tematyka zrównoważonego rozwoju jest uwarunkowana czynnikami zewnętrznymi i wewnętrznymi. Zaprezentowano wybrane problemy zrównoważonego rozwoju w kontekście ekonomii społecznej. Tworzenie wiedzy, przekazywanie jej, a później zastosowanie będzie sprzyjało realizacji zrównoważonego rozwoju przy znacznym udziale społeczeństwa, zwłaszcza w organizacjach pozarządowych. Inne istotne problemy to m.in. walka z ubóstwem, bezrobocie, dostęp do zasobów naturalnych czy też poprawa poziomu wykształcenia i zdrowotności mieszkańców.

Słowa kluczowe: trwały i zrównoważony rozwój, ekonomia społeczna, rozwój społeczno-gospodarczy, problemy społeczne

Wprowadzenie

Pojęcie ekonomii społecznej jest bardzo szerokie. Łączy w sobie cele społeczne i ekonomiczne. W literaturze przedmiotu występuje wiele jej określeń. Nie po-

* Adres e-mail: malgorzata.rutkowska-podolowska@pwr.edu.pl.

** Adres e-mail: rmpoplaw@gmail.com.

dejmując się ich głębszej charakterystyki, w opracowaniu przyjęto, że „ekonomia społeczna zwraca uwagę na organizację, która służy człowiekowi i nie jest skierowana przeciwko niemu”¹. Na pierwsze miejsce wysuwa się prymat etyki w gospodarowaniu, co oznacza, że zasadom moralnym są podporządkowane wartości moralne. Kluczową zasadą ekonomii społecznej jest działanie na rzecz ludzi poprzez maksymalizację zysku, tzn. wypracowanie środków na ochronę społeczną. „Ekonomia społeczna zajmuje się zasadami i prawidłowościami podziału tej części dochodu narodowego, która przypada ludności, omawia zjawiska ekonomiczne z punktu widzenia przyczyniania się do dobrobytu społecznego, indywidualnego, a także wpływu na sprawność gospodarowania”².

Przedsiębiorczość społeczna natomiast to, według pracowników europejskiej sieci badawczej European Research Network (EMES), działalność ukierunkowana głównie na cele społeczne, której zyski w założeniu są reinwestowane w te cele lub we wspólnotę, nie służąc zwiększeniu dochodu udziałowców czy też właścicieli. EMES określa kryteria społeczne i ekonomiczne, którymi powinny charakteryzować się inicjatywy wpisujące się w ekonomię społeczną³. Do kryteriów ekonomicznych zalicza się: prowadzenie działalności w sposób względnie ciągły i regularny (przy użyciu instrumentów ekonomicznych), niezależność i suwerenność instytucji w stosunku do instytucji publicznych, ponoszenie ryzyka ekonomicznego oraz istnienie choćby nielicznego płatnego personelu. Wśród kryteriów społecznych wyróżniono wyraźną orientację na społecznie użyteczny cel przedsięwzięcia, oddolny, obywatelski charakter inicjatywy, możliwie demokratyczny system zarządzania oraz możliwie wspólnotowy charakter działania czy też ograniczoną dystrybucję zysków.

Celem opracowania jest wskazanie roli i znaczenia ekonomii społecznej z punktu widzenia sprawności gospodarowania oraz istnienia dobrobytu społecznego w procesie zrównoważonego rozwoju.

1. Zrównoważony rozwój a ekonomia społeczna

W dzisiejszych czasach najważniejsze jest zapewnienie trwałości wzrostu gospodarczego oraz odpowiedniej jakości życia ludzi. Idea trwałego i zrównoważone-

¹ Z. Narski, *Ekonomia społeczna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 9, 13.

² *Ibidem*, s. 11.

³ *European Research Network*, www.socialeconomy.eu.org/spip.php?rubrique541 (dostęp 15.10.2014).

go rozwoju obejmuje nie tylko przesłanki ekologiczne, ale również zmiany sposobu postrzegania rzeczywistości czy przesłanki etyczne. Dlatego tak ważne staje się poparcie programów walki z ubóstwem, przeciwdziałanie bezrobociu oraz problemom ekologicznym, jak np. ocieplenie czy zmiana klimatu.

Bariera ekologiczna, na którą nie zwracano wcześniej uwagi, stwarza poważne zagrożenia dla środowiska życia człowieka i poziomu jego rozwoju⁴. Dlatego obecnie kładzie się nacisk na międzygeneracyjną sprawiedliwość i trwałość rozwoju, w tym zwłaszcza na wykorzystanie odnawialnych źródeł energii oraz odpadów jako surowców wtórnych (w miejsce surowców pierwotnych), co zdecydowało o wprowadzeniu nowego terminu i koncepcji *sustainable development*, czyli rozwoju samopodtrzymywalnego, w Polsce błędnie tłumaczonego jako zrównoważony rozwój⁵. Jak podaje Ł. Popławski, istotny wpływ na rozwój pojęcia *sustainable development* wywarły prace D. Pearce'a, E. Barbiera, A. Markandyi⁶. Autorzy ci definiują rozwój jako realizację określonej wiązki społecznie pożądanych celów, tj.: wzrost realnego dochodu na mieszkańca, poprawa stanu zdrowotnego i poziomu wyżywienia, „uczciwy” dostęp do zasobów naturalnych, poprawa poziomu wykształcenia, zapewnienie trwałego wzrostu gospodarczego, zrównoważonego pod względem ekologicznym. Trwałość ich zdaniem oznacza, że żaden z elementów wektora rozwoju nie powinien zmniejszać się w procesie społeczno-gospodarczym. Realizacja rozwoju powinna następować w nieograniczonym horyzoncie czasowym, gdyż tylko w takim przypadku można mówić o spełnieniu podstawowej zasady międzygeneracyjnej sprawiedliwości⁷. Szczegółową analizę koncepcji *sustainable development* przedstawił w 1993 roku B. Fiedor w pracy pt. *Koncepcja stałego rozwoju*.

Zrównoważony rozwój jest to doktryna ekonomii politycznej, która zakłada jakość życia na poziomie, na jaki pozwala obecny rozwój cywilizacyjny. Wśród elementów zrównoważonego i sprawiedliwego rozwoju wymienia się trwałość ekolo-

⁴ *Podstawy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych*, red. B. Fiedor, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2002; B. Kryk, *Rachunek sozoeconomiczny działalności gospodarczej na przykładzie energetyki zawodowej regionu szczecińskiego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2004.

⁵ Ł. Popławski, *Uwarunkowania ekorozwoju gmin wiejskich na obszarach chronionych województwa świętokrzyskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

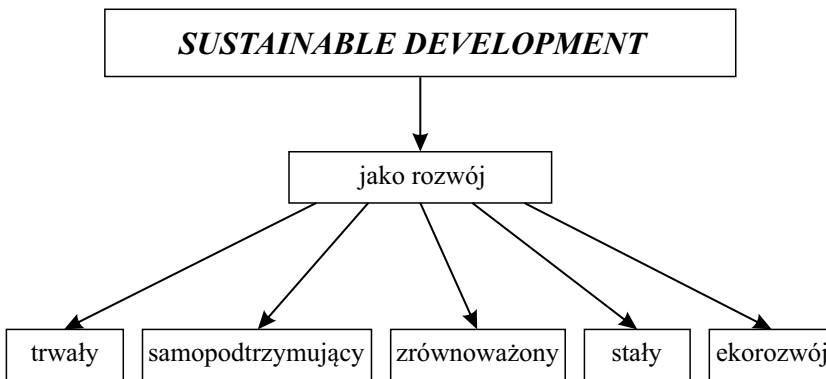
⁶ D. Pearce, E. Barbier, A. Markandya, *Sustainable Development. Economics and the Environment in the Third World*, Edward Elgar Publishing, Brookfield 1990.

⁷ *Ibidem*.

giczną, rozwój ekonomiczny, sprawiedliwość społeczną w obrębie danego pokolenia i pomiędzy pokoleniami.

W Polsce, w dokumentach oficjalnych, omawiana koncepcja jest przedstawiana na ogół jako „rozwój zrównoważony”, który – zgodnie z ustawą z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska – definiowany jest jako „rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje integrowanie działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”⁸. Co więcej, w polskiej literaturze szeroko interpretuje się pojęcie *sustainable development* (rysunek 1).

Rysunek 1. Polskie interpretacje pojęcia *sustainable development*

Źródło: *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, red. T. Borys, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Warszawa–Białystok 2005.

Unia Europejska włącza zaś zagadnienia środowiskowe w różne rodzaje polityki, m.in. w politykę transportu i energii, która jest główną siłą napędową w skali globalnej nakłaniającą do zaostrenia norm dotyczących ochrony środowiska i podejmowania skutecznych działań w walce przeciw zmianie klimatu. Zagadnienia środowiskowe włączane są ponadto w zakres polityki społecznej. Podejście

⁸ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, DzU z 2001 r., nr 62, poz. 627.

uwzględniające realizację polityki zrównoważonego rozwoju poprzez odpowiednią politykę gospodarczą i społeczną zakłada, że społeczeństwo i jego gospodarka stanowią całość. Polityka społeczna często bywa przedstawiana jako zbiór dyscyplin – polityk szczegółowych⁹, a jedną z nich jest polityka ochrony środowiska.

Zgodnie z dokumentem pt. „Nowa polityka ekologiczna” przyjętym przez Radę Ministrów w sierpniu 2000 roku, głównym założeniem zasady zrównoważonego rozwoju jest takie prowadzenie polityki i działań w poszczególnych sektorach gospodarki i życia społecznego, aby zachować zasoby i walory środowiska w stanie zapewniającym trwałe, niedoznające uszczerbku możliwości korzystania z nich zarówno przez obecne, jak i przyszłe pokolenia, przy jednoczesnym zachowaniu trwałości funkcjonowania procesów przyrodniczych oraz naturalnej różnorodności biologicznej na poziomie krajobrazowym, ekosystemowym, gatunkowym i genowym. Istotą zrównoważonego rozwoju jest równorzędne traktowanie racji społecznych, ekonomicznych i ekologicznych, co oznacza konieczność integrowania zagadnień ochrony środowiska z polityką w poszczególnych dziedzinach gospodarki¹⁰.

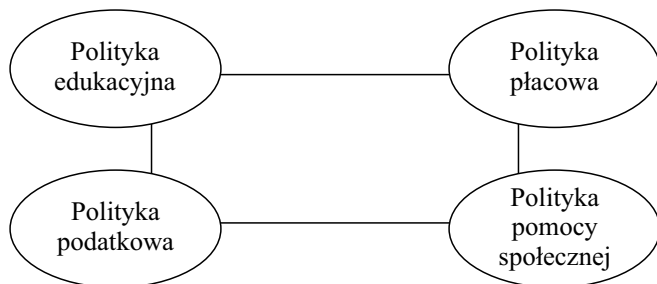
W zakresie polityki społecznej zachodzi tzw. magiczny czworokąt społecznej optymalizacji¹¹. Te cztery pola polityki muszą być ze sobą powiązane (rysunek 2). Na podstawie literatury przedmiotu przyjmuje się, że magiczne właściwości czworokąta przejawiają się w tym, iż możliwe jest jednoczesne osiągnięcie co najwyżej dwóch celów, które ze sobą nie konkurują, np. zbyt niskie płace w relacji do wydajności pracy należą do ważnych przyczyn negatywnego ich wpływu na dobrobyt społeczeństwa. Poziom dobrobytu społeczeństwa zależy właśnie od zakresu wypełniania tych zadań politycznych. Obecnie koncepcje trwałego i zrównoważonego rozwoju posiadają istotne znaczenie dla państw europejskich. Ważne zatem jest współfunkcjonowanie wolności ekonomicznej, bezpieczeństwa społecznego i trwałego oraz zrównoważonego rozwoju.

⁹ Polityki szczegółowe: polityka ludności i polityka rodzinna, polityka zatrudnienia, polityka mieszkaniowa, polityka ochrony zdrowia, polityka zabezpieczenia społecznego i polityka opieki społecznej, polityka edukacyjna i polityka kulturowa, **polityka ochrony środowiska**, polityka prewencji i przewyżczenia zjawisk patologii społecznej.

¹⁰ Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w czerwcu 2000 r. i Sejm Rzeczypospolitej Polskiej w sierpniu 2001 r. w sprawie II Polityka Ekologiczna Państwa.

¹¹ J. Müller, *Ökonomische Zeitenwende, Globaler Systemwettkampf im 21 Jahrhundert. Was kommt nach dem Ende des Neoliberalismus?*, Marburg 2011, s. 256.

Rysunek 2. Magiczny czworokąt społecznej optymalizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Müller, *op.cit.*, s. 256.

Na Konferencji Narodów Zjednoczonych na temat Zrównoważonego Rozwoju, która odbyła się w dniach 20–22 czerwca 2012 roku¹² przedstawiciele 190 państw świata po raz pierwszy podkreślili istotne znaczenie przedsiębiorczości społecznej w zrównoważonym rozwoju. W dokumencie końcowym temat ekonomii społecznej poruszony został kilkakrotnie. Rola spółdzielczości podkreślana była w kontekście:

- przyczyniania się do wzrostu włączania społecznego (inkluzji społecznej),
- przyczyniania się do wzrostu partycypacji społecznej,
- ograniczania ubóstwa, szczególnie w krajach rozwijających się.

Ponadto podczas Konferencji uznano, że silne spółdzielnie rolnicze to doskonałe narzędzie zrównoważonej i efektywnej produkcji żywności oraz racjonalnej gospodarki łańcuchami dostaw żywności. Zaproponowano także współpracę biznesu na rzecz tworzenia zielonych miejsc pracy, ze szczególnym uwzględnieniem angażowania do nich osób wykluczonych społecznie/zagrożonych wykluczeniem społecznym (przy wsparciu spółdzielni). Na Konferencji podkreślano rolę podmiotów ekonomii społecznej w budowaniu sieci komunikacji, wymianie informacji i prowadzeniu dialogu przy tworzeniu programów zrównoważonego rozwoju. Szczególnie w czasach kryzysu podmioty ekonomii społecznej odgrywają istotną rolę w rozwoju gospodarki, sprawiedliwego handlu (*Fair Trade*) oraz aktywności ekonomicznej społeczności lokalnej. Co więcej, po raz pierwszy w sposób tak otwarty zachęcono prywatnych przedsiębiorców do współpracy i inwestowania w kapitał społeczny podmiotów ekonomii społecznej w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

¹² Na konferencji w Rio de Janeiro przyjęto *globalny program działania*.

Szczyt Ziemi w Rio (1992), po dwudziestu latach od pierwszej globalnej konferencji środowiskowej, podjął tematykę ekonomii społecznej jako znaczącego elementu zrównoważonego rozwoju. Na szczycie podkreślono rolę przedsiębiorstw społecznych w budowaniu sieci komunikacji, wymianie informacji, dialogu w fazie planowania programów zrównoważonego rozwoju. Podmioty ekonomii społecznej mają istotne znaczenie ze względu na rozwój gospodarki, sprawiedliwego handlu oraz aktywności ekonomicznej społeczności lokalnych. Dlatego tak istotna jest współpraca pomiędzy prywatnymi przedsiębiorstwami oraz inwestowanie w kapitał społeczny podmiotów ekonomii społecznej, osób marginalizowanych i wykluczonych w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Jedną z ważnych funkcji ekonomii społecznej jest bowiem przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu.

Podstawą strategii ekorozwoju zgodnie z zaleceniem Agendy 21 jest oparcie się na uspołecznionym procesie komunikacji, które uznano za kluczowe narzędzie rozwoju demokracji lokalnej. Standardem w strategii na poziomie lokalnym jest budowanie zdolności samorządów do partnerstwa oraz tworzenia solidnych podstaw dla komunikacji społecznej w procesie tworzenia, weryfikacji realizacji wizji rozwoju, czemu służą dwa społeczne filary¹³:

- budowa strategii w procesie planowania partnerskiego,
- budowa podstaw instytucjonalnych dla monitoringu społecznego w realizacji strategii ekorozwoju.

Podstawą uspołecznienia procesu budowy i realizacji strategii jest tworzenie porozumień partnerskich, często przy pomocy ankietyzowania mieszkańców i konsultacji społecznych oraz zbierania opinii na dany temat. Celem uspołecznienia procesu budowy strategii i monitoringu jej realizacji jest uwzględnienie opinii i pomysłów mieszkańców dotyczących rozwoju. Włączenie ich w planowanie i działanie na rzecz rozwoju lokalnego jest istotne z punktu widzenia efektów, ponieważ wtedy sami utożsamiają się z tymi działaniami. Prowadzenie planowania partnerskiego wymaga także przekazywania wiedzy, która służy do realizacji celów¹⁴. Ważną do odegrania rolę ma również państwo, jako podmiot realizujący czy wspomagający procesy inwestycyjne na rzecz gospodarki i społeczeństwa¹⁵, co nie wyklucza inicja-

¹³ *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju...*

¹⁴ Ł. Popławski, *Database as the Foundation of Eco-development Planning on Local Level*, „Polish Journal of Environmental Studies” 2007, Vol. 16, No. 4A.

¹⁵ D. Miłaszewicz, *Problem wyboru narzędzi realizacji roli państwa w procesach inwestycyjnych w Polsce w okresie przemian*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007.

tyw samych przedsiębiorstw (jak obecna kampania promocyjna firmy Hitachi odnosząca się do innowacji społecznych).

Rozpatrując problemy społeczne w zakresie zrównoważonego rozwoju, należy stwierdzić, że odnoszą się one głównie do następujących problemów: poprawy stanu zdrowia i poziomu wyżywienia, „uczciwego” dostępu do zasobów naturalnych, poprawy poziomu wykształcenia, zapewnienia pracy, zwłaszcza młodym osobom oraz walka z ubóstwem.

3. Problemy społeczne w opinii społeczeństwa¹⁶

Wyniki badań przeprowadzonych przez Ł. Popławskiego na terenie województwa świętokrzyskiego (jednego z najmniej rozwiniętych w UE) pod koniec pierwszej dekady XXI wieku świadczą o tym, że do najważniejszych działań władz w 45 gminach z przewagą obszarów chronionych, czyli najbardziej predysponowanych do wdrażania trwałego rozwoju, mieszkańcy zaliczają działania obejmujące¹⁷:

- zabezpieczenie materialne – w 26 gminach,
- ochronę zdrowia i opiekę społeczną – w 36 gminach,
- kształtowanie świadomości i postaw społecznych – w 23 gminach,
- rozbudowę potencjału gospodarczego gminy – w 39 gminach,
- kształtowanie i ochronę środowiska – w 34 gminach,
- kształtowanie struktury przestrzennej – w 25 gminach,
- bezpieczeństwo mieszkańców – w 34 gminach.

Na podstawie powyższych danych stwierdzono, że problemy społeczne są dla nich bardzo istotne, przy czym najistotniejsze są problemy z zakresu zdrowia i opieki społecznej, do których zaliczyli:

- powszechny i łatwy dostęp do lecznictwa otwartego – w 41 gminach,
- pełny zakres usług w lecznictwie otwartym – w 41 gminach,
- przeciwdziałanie alkoholizmowi i narkomanii – w 41 gminach,
- skutecznie działającą opiekę społeczną – w 41 gminach,
- zorganizowaną grupową opiekę nad dziećmi – w 39 gminach.

¹⁶ Zaczepnięto z pracy Ł. Popławskiego, *Uwarunkowania ekorozwoju...*

¹⁷ *Ibidem*, s. 1–379.

Co ważne, ankietowani uznali za najbardziej uciążliwe dla mieszkańców gminy następujące problemy społeczne¹⁸:

- bezrobocie wśród dorosłych – w 40 gminach, oraz wśród młodzieży – w 41 gminach,
- alkoholizm, narkomania – w 31 gminach,
- problemy ludzi starszych i samotnych – w 25 gminach,
- brak perspektyw rozwoju gospodarczego – w 38 gminach,
- brak aktywności mieszkańców – w 33 gminach,
- zagrożenie przestępczością – w 17 gminach.

Według respondentów do najistotniejszych problemów społecznych należą¹⁹:

- dostęp do szkolnictwa podstawowego i gimnazjalnego – ten problem wskazywali respondenci w 12 gminach,
- tworzenie nowych miejsc pracy i walka z bezrobociem – w 42 gminach,
- ochrona zdrowia – w 37 gminach,
- lokalna działalność kulturalna i artystyczna – w 35 gminach,
- opieka społeczna – w 38 gminach.

Zatem wszelkie przedsięwzięcia i działania w zakresie powyższej problematyki powinny stanowić priorytetowy zakres działalności gminy.

W 35 gminach nie występują problemy narodowościowe i etniczne. W zakresie postaw i świadomości respondenci przede wszystkim wskazywali na takie problemy, jak²⁰:

- dostosowanie kierunków kształcenia do potrzeb rynku pracy – w 39 gminach,
- dostępność do różnorodnych form rozwoju młodzieży – w 39 gminach,
- uczestnictwo młodzieży w życiu gminy – w 38 gminach,
- dostępność do różnorodnych form kultury – w 38 gminach,
- kreowanie potrzeb mieszkańców do udziału w kulturze – w 34 gminach,
- aktywizacja udziału mieszkańców w zarządzaniu gminą – w 38 gminach,
- zwiększenie aktywności grup branżowych w rozwiązywaniu swoich problemów – w 34 gminach.

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

Podsumowanie

Analizując zrównoważony rozwój na tle ekonomii społecznej, należy stwierdzić, że:

- obecnie dąży się do łącznego ujmowania problemów środowiska z wymiarami ekonomicznymi i społecznymi,
- zrównoważony rozwój umożliwia pogodzenie dążenia do osiągnięcia satysfakcjonującego wyniku ekonomicznego z głęboką troską o otoczenie społeczne i środowisko naturalne,
- występujące problemy społeczne to głównie: bezrobocie wśród dorosłych i młodzieży, powszechny i łatwy dostęp do lecznictwa oraz skutecznie działająca opieka społeczna,
- istotne jest odpowiednie dostosowanie kierunków kształcenia do potrzeb rynku pracy.

Literatura

- European Research Network, www.socialeconomy.eu.org/spip.php?rubrique541 (dostęp 15.10.2014).
- Kryk B., *Rachunek sozoekonomiczny działalności gospodarczej na przykładzie energetyki zawodowej regionu szczecińskiego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2004.
- Miłaszewicz D., *Problem wyboru narzędzi realizacji roli państwa w procesach inwestycyjnych w Polsce w okresie przemian*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007.
- Müller J., *Ökonomische Zeitenwende, Globaler Systemwettkampf im 21 Jahrhundert. Was kommt nach dem Ende des Neoliberalismus?*, Marburg 2011.
- Narski Z., *Ekonomia społeczna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Pearce D., Barbier E., Markandya A., *Sustainable Development. Economics and the Environment in the Third World*, Edward Elgar Publishing, Brookfield 1990.
- Podstawy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych*, red. B. Fiedor, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2002.
- Popławski Ł., *Database as the Foundation of Eco-development Planning on Local Level*, „Polish Journal of Environmental Studies” 2007, Vol. 16, No. 4A.
- Popławski Ł., *Uwarunkowania ekorozwoju gmin wiejskich na obszarach chronionych województwa świętokrzyskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, DzU z 2001 r., nr 62, poz. 627.
Wskaźniki zrównoważonego rozwoju, red. T. Borys, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko,
Warszawa–Białystok 2005.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT ON THE BACKGROUND OF THE SOCIAL ECONOMY PROBLEMS

Abstract

The paper presents aspects of the social economy in light of sustainable development. Further, emphasized that the subject of sustainable development is conditions external or internal factors.

In this paper the use of certain problems of sustainable development in the context of the social economy has been shown. Creating knowledge, or transfer of knowledge and then its implementation will create favourable ground for sustainable development with the significant participation of society, especially in the case of NGOs. Last but not leaf, it is very important to fight poverty, unemployment, access to natural resources or to improve the level of education and the health of residents.

Translated by Małgorzata Rutkowska-Podołowska

Keywords: sustainable development, social economy, socio-economic development, social problems

JEL codes: I3, Q5

